

El nemis ëd la patria an sla question ëd la grafia piemontèisa

Che rassa dròla, nojàutri piemontèisista!

Sinquanta o sessanta milion d'italian (o pitòst italòfon) a leso e a scrivo e, che mi i sapia, gnun a l'ha mai tirà fòra la question ëd la grafia. Contut che a-i na sarìa bin dabzògn: pensé al ciadel dè scrive "ce n'è" (ch'as peul ëdcò scrive "ce ne è"), e 'd distingue "se", "s'è" e "sé" (ma "se stesso"), e via parèj. Për mia part, a scòla i ariessìa nen a scrive "soprattutto": i capia nen përchè a-i fusso quat "t", dont un-a fra "sopra" e "tutto". Ma gnun as lamenta.

Da l'òutra part, nojàutri quat gat ëd piemontèisista i chitoma nen ëd toiré ant ël peillòt ëd la grafia e tire-ne fòra, scoté bin, ideje grassiose e anteligente. Përchè le ideje a son anteligente, a l'é 'l problema che a l'è nen.

Com'èlo? Tacà a la soluscion pi sempia, cola che la grafia ëd l'italian a sia pi rassional e pi bin fàita 'd cola dël piemontèis, a son possibij almen doe àutre spiegassion:

1. j'italian a son pi anteligent;
2. j'italian a l'han da travajé, ij piemontèisista nò, e a peulo perde temp tacà a la grafia.

Convnu che, coma sempe, minca spiegassion a l'avrà 'd sigur un pòch ëd vrità, a conven ch'i ancaminoma a dì la nòsta an sla question — pi gròssa che noi — ëd la grafia. Ma vist che ij piemontèisista it peule ciaméje për nòm përchè i soma pòchi, a vantrà di le còse ciàire: an sël sit www.piemont.org, soagnà da "la Lòsna" — un bel sit ëd na bela e vajanta associassion, un sit che mincadun a dovrìa "book-markesse" (ch'a sarìa coma di "segnesse", "buteje na marca për artrovelo" ant l'anglò-piemontèis ëd l'informatica) — a-i é na session d'antertent an sla grafia, con doi tòch corpus e tuti e doi bej: un d'Enrico Eandi, l'autor dël Coretor Ortografich Piemontèis, e l'autèr ëd Bruno Villata, lè studios piemontèis ch'a mostra a la Concordia University ëd Montréal. N'ùltim antertent, ëd Gianlorenzo Clivio, professor a Toronto, a l'é pi curt e a arcomanda ëd mantene le còse coma ch'a stan, e nojàutri, a la fin, i soma d'acòrdi pròpi con nòst amis ëd Toronto. I chërdoma 'd fé 'n piassà a nòsti letor an ësmonendje ël contnù ëd costi articoj motobin anportant.

Èl travaj ëd Bruno Villata, "Na grafia unica për un piemontèis pi fòrt", a l'é un cit, ma pressios, viaggi ant la stòria dla grafia dël

piemontèis. Villata an fa capì che 'l problema dla grafia piemontèisa a l'é gropà a col ëd coma rende con l'alfabet latin le vocaj tipiche dël piemontèis (ma nen mach: a basta pensé al fransèis e, an gener, a le varietà padan-e, coma 'l milanèis), la "n" che Villata a ciamà, a la veja manera, "faucal" (ël termin giust an lenghistica a l'é pitòst "velar", e a l'é cola ch'i trovoma an *lun-a* e *cun-a*) e lòn che as ëscriv "s-c", coma an *s-ciopé* (sì Villata a fa un cit eror: a l'é nen vera che cost a sia "un son ëd la lenga piemontèisa": a son doi fonema bin separà: /s/ e /c/).

Villata a n'è spiega coma 'l piemontèis a l'abia mai avù na grafia "fòrta"; prima dël setsent e dla gramatica ëd Pipin "ognidun a l'avìa scrivù a soa maner", an seguitand ël model dël latin prima e peuj dël toscan e dël fransèis. Pipin, an soa gramatica (1783) a introduv definitivamente doi "grafema" (leter ch'a corespondon a son, o "fonema" dla lenga) ch'i dovroma ancora al di d'ancheuj: "eu" (come an *cheuse* e *pieuva*) e "u" con sò valor fransèis e nen italian (coma an *brut* e *piuma*).

Ma le àutre vocaj a l'ero un bel problema: a l'incontrari che ancheuj, Pipin a dovrava "e" al pòst dël modern "è" (ad es. *principessa* al pòst che *prinsipessa*) e "è" për "e" (ad es. *Supèrga*). Èd conseguensa, a dovrava ëdcò "ò" për "o" (ad es., *òm* për *om*). Për "n-" Pipin a dovrava "ñ" (com'a fa lè spagnèul për l'italian "gn").

Ma già l'ann dòp ëd la gramatica dël Pipin (ij piemontèis a cangio mai!), Guido Gaschi an soa edission dël *Cont Piolèt* a fasia quaic cangiament anportant (për es., "è" a vnìa a avèj sò valor d'ancheuj), e për "ò" a proponìa "ô" (për es., *ôm*). È peuj, ant ël 1838, L'Evangelì publicà a Londra a deuvra pitòst na grafia fransèisa (as ciamà *Sant Evangelì secound S. Luca*...).

A l'é nen un cas che, con ël passé dël temp, ël model a sia stàit pitòst col italian e Costantino Nigra a lo dis ciàir an soa introduccion ai *Canti popolari del Piemonte*: parèj, "o" e "u" as leso coma an italian, e për "n-" Nigra a introduv "nh" (për es., *bunha* për *bon-a*, e *bütè* për *buté*). E peuj, Albert Viriglio an soe *Rime piemontèise* (1893) a l'ha proponù na grafia che minca tant a trouva ancor; vardoma quaic esempi che Villata

a gava da l'introduccion ëd Viriglio: *D'età i sòn sui quaranta... La seira, dop ciapà 'na bòcà d'aria...* An rivand già ant ël neuv-sent, la propòsta ëd Belfadel (che an sostansa a l'era nen tròp diferenta da cola dël Nigra, con "o" e "u") a vnìa a esse sùbit sorpassà da cola dij Brandé, ideà da Pinin Pacòt e Andrea Viglongo: la grafia "ufissiala" dël piemontèis.

Villata a fa noté che un dij problema ëd costa grafia a l'é l'acentassion "bondosa" (ëdcò andoa che, miracò, a-i na sarìa nen dabzògn), ma a preferiss fé noté coma costa grafia a sia nen util për coj ch'a scrivo nen "an piemontèis illustr përchè vaire a l'han pi car ëscrive an soa parlada". E sì, second mi, me amis Villata a sbalia. Ij piemontèisista, an quant moviment d'opinion e, s'i voroma, "politich" (ant ël sens ëd vorèj propon-e na politica lenghistica diferenta da cola ufissial ëd lè stat italian e dij sò amis ëd cà nòsta), a deuvo bat-se për na varietà e mach un-a, e cola a deuvo span-tié; ij lament e ij crij a pro dij lengagi 'd cioché lassomèj-je a j'amis dij dialèt e dij lengagi ëd cioché.

Coma ch'i lassoma bin volontà j'è studi dialetaj e folcloristich a le università e a le "pro-loco". A mincadun sò mesté. Coma ch'a decido dè scrive ël dialèt ëd Santhià o 'd Grignasch, e fin-a ël novarèis, che Villata a dovrìa bin savèj esse nen un dialèt piemontèis ma pitòst lombard, a l'ha gnun-a anportansa con la grafia dël piemontèis.

Le mideme critiche im sento ëd fé anvers la scondada part dël travaj ëd Villata che, an sla base 'd la stòria dla grafia, a finiss për invocché n'unificassion (fra le vaire grafie për ij lengagi ëd cioché) e semplicassion ortografica an partend "dal prinsipi che ij son comun al piemontèis e a l'italian as deuvo notesse coma an italian, com'a l'avìa fàit Costantino Nigra". An particolar, Villata a fa noté, giusta-ment, che un dij pi gròss problema a l'é col dël son /u/, ch'a s'è scriv "u" an italian — lenga che tuti ij piemontèis a condosso — ma as marca con "o" an piemontèis; e Villata a dis che "s-a-i fusso d'ansègne con dè scrite con ëd paròle coma: *tor*, *drogheria*, *ca rossa*... a bin pòchi a-j vnìa an ment d'assocé la "o" con ël son "u".

Ès dèscors sì an men-a a l'intervent d'Eandi "La question dla grafia pie-

montèisa", ch'a l'ha 'l merit e 'l coragi ëd fé noté che "davzin al piemontèis dij liber stampà con tute le benedission dij guardian dla grafia ufissial, che pòchi piemontèis a leso, a-i é un fiorì dè scrite an piemontèis sle ansègne dle boteghe, sla carta dij formagg, sle bote dël vin; ma tut a ven scrit con na grafia ch'a l'é nen cola ch'as trouva sij liber (*caffè dla tur*, *tuma dla paja*, *suri dël bosch*; për rivé a internet: *catanabuta.it*). E ël motiv a l'é ciar: an essend che ël piemontèis ch'a parla ël piemontèis an gener a lo scriv nen, quand che a lo scriv a dòvra na grafia italianisà, nen "për ignoransa"; ma përchè a veul fesse capì da coj che ël piemontèis a lo parlo". Eandi an mosta ëdcò, an sla base 'd n'analisi quantitativa dël dissionari piemontèis, ch'a son almen ël 60% "le paròle con le vocaj "o-u", val-a-di cole paròle ch'as prèsto a fé confusion tra la grafia italian-a e cola piemontèisa".

Tut vèra e tut giust; ma a mè smija che tant ant ël discors ëd Villata che d'Eandi a-i sia l'idèja che la grafia piemontèisa, ëd necessità, a deubia smijé ël pi possibil a cola italian-a, për nen gené ij (potensiaj) letor. E se a fussa vèra l'incontrari? Se a vanteissa *dèstachesse* ël pi possibil da l'italian, ëdcò ant la manera dè scri-

ve, pròpi për sotigné na diferensa? A l'é bin vèra, com'a dis Villata, che ancheuj, an veddend n'ansègna an piemontèis, "a bin pòchi a-j vnìa an ment d'assocé la "o" con ël son "u". Ma sossì a l'é an fonsion dël fait che le ansègne an piemontèis a j'è vèddo nen, o nen a pro. E anlora a vantrà fej-je vèdde. An lesend për la prima vira "computer" gnun a lo assoceria con la pronunsia /compjoter/; ma i lo vèddoma tante 'd cole vire ch'a l'é vnune normal, e fin-a ëdcò se nòst inglèis a l'é nen dij pi bon. Pitòst, ël problema dla grafia piemontèisa a l'é col che, con soa grafia, tròpe paròle a s'è scrivo pròpi coma an italian, përchè soens a na "o" italian-a a corespond na "o" (prononsià /u/) an piemontèis: pensé mach, torna, a *drogheria*, ma ëdcò a *politica*, për rivé a...*grafia*. E an *Banca Popolar* e *Sala Congress* a smija che ël piemontèis a sia mach na rassa 'n pòch dròla d'italian, andoa ch'as gavo tante vocaj a la fin.

A la fin, a mè smija avèj rason Gianlorenzo Clivio: "As podrà discute su 'd cit particolar, ma la sostansa as peul e as dev pi nen cambié. Pensoma al fransèis ch'a scriv ancora "lait, fait e pois" (coma ch'as pronunsiava an fransèis antich: a gnun adess a-jè

vnìa an ment dè scrive "lè, fè e puà)"). Ant ij "cit particolar" ëd Clivio mi i j' butrìa j'acent "bondos" e l'atension — tipica ëd le grafie dle lenghe deboj (na lenga fòrta, an gener, a l'ha na grafia motobin pi lontan-a da la pronunsia) — për la precision fonetica: parèj, mi i son "ël nemis dla patria", ma ëdcò "l nemis ëd la patria" ò "d la patria". E ancor Clivio: "Purtròp, ij piemontèis ch'a l'han mai vèddù na gramatica piemontèisa, a scrivo com a peulo, visadi sota l'anfluss ëd l'italian. Ma a vanta ficheje an testa a la gent che as dev ëscrivse "Piemont, toma e robìola" e nen "Piemunt, tuma e rubiola" [...]. Èl piemontèis a l'ha na tradission grafica andipendenta da cola italian-a [...]. A cola tradission, nostran-a, s-cëtta e genita a vanta tense".

A la fin, i restoma con na vrità sempia: ij problema dla grafia piemontèisa a son nen ëd la grafia, ma dl'usagi, limità e "stèrma" (ant ij liber e ij giornaj piemontèis), che ij piemontèis a fan ëd soa lenga. E an giutèrà pòch èstampé pi 'd liber e pi 'd gramatiche, se 'l piemontèis a esistèrà pòch ant la vita dij piemontèis. Coma che nojàutri d'*Assion Piemontèisa* i l'oma mai chità d'arpete.

Mauro Tòsco

savièssa an pilole

BUROCRASSIA E TRAVAJ

Èl but ch'am cissa a espon-e costi pensé a l'é col ëd rivé a ciarì serti fenòmeno ch'a 'ncapito da ste part, senza andé a vardé se ij midem fenòmeno a 'ncapito 'dcò ant j'àutri pais.

Ambelessi as confond soens ël bon fonsionament ëd quaic cit setor ëd la Pùblica Ministrassion con col ëd tut l'ansema dl'è stat, an rivand a fortì che cost a l'é 'l pais ëd Bingòde, andoa che tut a vira a la pèrfession.

Donca, an gener, la popolassion a l'é componù da 'n 10% ëd delinquent, da 'n 40% ëd travajeur ch'a produvo redit e da 'n 50% ëd "sumie" d'esutij a la mira ch'a j' n'anfaia gnente tant ch'a-i sio, coma ch'a-i sio nen.

A-i é pèrtant gnente 'd fòra via se coj setor ch'a son gestù da col 40% ëd gent ch'a travaja a sio foston; ël fòravia a l'é fostende 'l giudissi positiv su coj setor a tut ël pais.

Second le statistiche, 'l 25% dij dipendent ëd lè stat e dël parastat a l'é rivà a mala pen-a a la licensa media e lòn a peisa motobin an sla qualità

dël travaj. Ch'a l'é sempe pòch a rispet ëd j'adet.

Përchè col tipo d'ampiegh a l'é col pi sustà da j'italian tant për ël pòch travaj ch'as fa e tant për le meisà bondose.

An compens le industrie e le impreise a 'riesso nen a trové ëd man d'euvra almen qualificà. J'è specialisà peui a son dèscomarì dël tut.

A-i son d'asiende ch'a smon-o dè stipendi galup, ma la man d'euvra specialisà as trouva nen l'istess.

Tuti j'italian a susto 'n pòst ant lè stat, ant ël parastat o, mej ancora, ant la politica, andoa ch'a l'é gnanca necessari savèj fé col cit quaicòs dj'ampiegh èstataj e andoa che le meisà a son ròba da fé vnì sgnor an pòch temp.

Limitomse a parlé dij politicant.

Pensé a vaire ch'a son ij deputà, senator, pressident, consijé àut, consijé bass, assessor, pòrtavos, pòrtaborse, diretor, consulent, espert, dirigent e ròba parèj ch'a vivo con lòn ch'a produv col 40% ch'a travaja e a vaire ch'a costo l'òrsi a la comunità e i rivève 'd sigur

a la conclusion che quaicòs ch'a va nen a-i é pro.

I l'hai parlà anans dè stipendi galup smonù a j'ovriè specialisà, ma col "galup" a l'é arferì a n'è stipendi da ovriè, ch'a l'é sempe meno d'un quart ëd col d'un politich ch'a fa pòch o gnente përchè a l'é bon a fé pòch o gnente. Tuti sti politich a son èdventà sgnor an sl'è nòste spale, nòste ëd noi ch'i rapresentoma col 40% ch'a l'ha sempe travajà e prodovù richèssa, richèssa an sla qual ij politich present e passà a l'han sempe slongà le man senza ciamene la contenta. Për buté a pòst le ròbe a vanteria, anans ëd tut, deje al travaj ëd minca un sò valor giust e paghelo 'd conseguensa. Antlora un bon tornior, un bon cantoné, un bon feracavaj a vagnerìa tant ëd pi che ij politich e la gent a tornerìa a esse antere-sà a amprende coj mesté. D'òutra part an lo dis fin-a la religion: "deje a Cesar lòn ch'a l'é 'd Cesar". E ai politich lòn ch'as merito: la dèspresia.

Stvo Veglio

"CONFRERIA DÈL LAMBEL" DONT IJ BUT A SON COJ